

УДК 81'373+811.112.2+616.33

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-109-117

ПОЛЬОВА СТРУКТУРА ТЕРМІНОСИСТЕМИ ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Н. В. Бондар

Івано-Франківський національний медичний університет

У статті розглянуто специфіку системної організації вузькогалузевої медичної термінології на прикладі німецької мови. На основі методу польового підходу описано внутрішню ієрархічну структуру терміносистеми гастроентерології. В германістиці фахова лексика цієї галузі досліджується вперше. Проаналізовано наукові інтерпретації лінгвістичних понять «термінологія», «терміносистема» і «термінологічне поле». Термінологія досліджуваної галузі представлена як впорядкована багаторівнева система спеціальних номінативних одиниць, що базується на системності позначуваних нею медичних понять. Термінологічні одиниці досліджено в лексико-семантичному аспекті. Визначено критерії поділу термінологічного поля гастроентерології на окремі мікрополя та менші за обсягом лексико-семантичні групи. Розглянуто лексичне наповнення та принципи внутрішнього структурування кожного мікрополя. Ідентифіковано поняття терміно-семантичної групи в проекції на медичну термінологію. Наведено приклади семантичного аналізу термінологічних одиниць на базі словникових дефініцій. Увагу зосереджено на виділенні інтегральних та диференційних ознак змістової структури гастроентерологічних найменувань, виокремленні родових та видових понять досліджуваної галузі. Визначено основні типи відношень між елементами поля, які належать до різних рівнів ієрархії. В ході лінгвістичного аналізу з'ясовано, що гіперо-гіпонімічні та меронімічні відношення між термінами виконують системотворчу функцію і відіграють важливу роль в парадигматичній організації досліджуваної термінології. На прикладі німецькомовної терміносистеми гастроентерології доведено, що ієрархічні відношення є підґрунтям системної організації фахових найменувань у медичній галузі.

Ключові слова: *термінологія, терміносистема, термінологічне поле, терміно-семантична група, гастроентерологія.*

Постановка проблеми. Актуальним напрямом сучасних лінгвістичних студій є різноаспектне вивчення галузевих термінологій як лексико-семантичного ядра відповідних фахових мов. Зазвичай, мовознавці розглядають термінологію як системне явище. Належність терміна до певної термінологічної системи є однією з важливих умов його існування.

Аналіз досліджень. Медичні терміни різних мов неодноразово привертали увагу як українських, так і зарубіжних лінгвістів. Дослідженню медичної лексики присвячені праці С. Г. Дудецької (англомовні терміни щелепно-лищевої хірургії), Т. В. Лепехи (українська судово-медична термінологія), Н. В. Місник (українська клінічна термінологія), І. Ф. Стоянової (англомовна терміносистема травматології), Н. В. Цісар (українська медична термінологія), Т. Рьольке та І. Візе (німецька фахова мова медицини).

Метою цієї статті є спроба описати структуру терміносистеми гастроентерології на прикладі німецької мови. Об'єктом дослідження є медична термінолексика обраної галузі, а предметом – особливості її системного впорядкування. Аналіз гастроентерологічної термінології як системного мовного феномену в германістиці раніше не проводився.

Виклад основного матеріалу. Спочатку розглянемо поняття «термінологія», «терміносистема» і «термінологічне поле», які тісно пов'язані між собою і неодноразово були предметом лінгвістичних дискусій. Згідно з визначенням О. С. Ахманової, термінологія – це «сукупність термінів певної галузі виробництва, діяльності, знань, що утворює особливий пласт лексики, який найбільш легко піддається свідомому регулюванню і впорядкуванню» [1, с. 474]. Під терміносистемою розуміють впорядковану сукупність спеціальних номінативних одиниць, які адекватно виражають систему понять теорії, що описує певну сферу знань та діяльності людини [3, с. 75]. Зв'язок між елементами однієї терміносистеми простежується на понятійному, лексико-семантичному і словотвірному рівнях.

Системність термінів як номінативних одиниць обумовлена системністю відповідних фахових понять, які вони позначають в тій чи іншій науковій галузі. В зарубіжній лінгвістиці дослідники фахових мов розглядають будь-яку термінологію як систематизовану фахову лексику, тому що кожна наукова галузь формує власну впорядковану сукупність фахових найменувань. Як наслідок виникають регульовані термінологічні системи, в яких структура найменувань відповідає логічній системі відповідних фахових понять [9, с. 48].

Жодна сформована галузь науки чи техніки не має випадково скупчених, не пов'язаних між собою термінів. Системність термінології обумовлена насамперед тим, що системним є увесь світ, аспекти і предмети якого вона відображає [2, с. 78]. Ми також поділяємо цю думку і вважаємо, що системність характерна зокрема для медичних термінів, які співвідносяться з поняттями про людський організм як єдину цілісну систему. Німецькомовна гастроентерологічна термінологія – це не довільна сукупність термінів, що виражають медичні поняття, а чітко структурована система відносно стандартизованих найменувань, яка базується на тісних взаємозв'язках відповідно номінованих медичних понять. У контексті нашого дослідження вживатимемо найменування *термінологія* і *терміносистема* як синонімічні.

Для аналізу структури та системної організації гастроентерологічної термінології ми обрали польовий підхід, який найчастіше використовують для опису системних відношень у лексиці.

Наукова ідея термінологічного поля належить О. О. Реформатському, який вважав, що термінологічна система є для терміна власне тим термінологічним полем, в межах якого виявляється його точність та однозначність. За межами цього поля слово втрачає характерні властивості терміна [4, с. 51].

Поняття поля в термінології неодноразово ставало предметом дискусій багатьох науковців. Наприклад, С. Д. Шелов визначає термінологічне поле як «частину понятійної структури термінології, що відноситься до цього терміна і включає понятійні відношення між цим терміном та іншими термінами» [7, с. 3]. Інші дослідники акцентують увагу на тому, що для терміна-поняття полем виступає понятійна система, до якої він належить, а для терміна-слова поле – це сукупність інших слів, з якими він «корелює у межах конкретної науки, на базі яких формується сам і на які впливає своєю мовною формою» [6, с. 111]. Отже, термінологічне поле одночасно поєднує особливості як лексичного, так і понятійного полів.

Проаналізувавши різні лінгвістичні концепції, доходимо висновку, що термін як спеціальне фахове поняття співвідноситься з термінологічним полем на рівні плану змісту, а на рівні плану вираження він належить до певної системи як сукупності лінгвістично впорядкованих спеціальних номінативних одиниць.

Термінологічні поля можуть поділятися на дрібніші структури – мікрополя та лексико-семантичні групи, елементи яких взаємопов'язані на основі спільної семантики, відображеної у відповідних термінологічних дефініціях. Між термінами поля спостерігаються різні типи семантичних відношень, що мають логічний характер (наприклад: рід – вид, частина – ціле).

Як основне джерело лексичного наповнення термінологічного поля «*Gastroenterologie*» ми використали німецькомовний підручник «*Gastroenterologie. Das komplette Referenzwerk für Klinik und Praxis*» [13]. Вибірка фахових найменувань корегувалась з допомогою медичних словників та довідників з гастроентерології.

Для виявлення спільних елементів у структурі значень термінів застосовано метод компонентного аналізу. На основі термінологічних дефініцій, зафіксованих у спеціальних медичних словниках і вузькогалузевих довідниках, визначено ряд інтегральних та диференційних ознак гастроентерологічних понять. Ядром термінологічного поля є лексема *Gastroenterologie* та її визначення, які дещо відрізняються в різних лексикографічних джерелах. Порівняємо: 1) *Gastroenterologie ist der Teilbereich der Inneren Medizin, welcher sich mit der Diagnostik, Therapie und Prävention von Erkrankungen der Verdauungsorgane beschäftigt* [8];

2) *Gastroenterologie: Spezialgebiet der Inneren Medizin, das sich mit den Erkrankungen des Magen-Darm-Trakts und angrenzenden Organen befasst* [12, с. 736]. На нашу думку, обидві дефініції взаємодоповнюють одна одну і таким чином комплексно відображають зміст складного поняття гастроентерології. Адже, це одна із галузей медицини, яка спеціалізується на явищах і процесах, тісно пов'язаних з органами травної системи, і відповідно оперує поняттями про будову зазначених органів та їхні фізіологічні процеси, захворювання цих органів та їхні основні симптоми, а також методи обстеження, діагностики та лікування хворіб шлунково-кишкового тракту.

Із фонду загальної термінологічної вибірки ми виділили ряд термінів, які виражають загальні ключові поняття досліджуваної галузі: *Verdauungsorgane, Magen-Darm-Trakt (Gastrointestinaltrakt), Erkrankung, Diagnostik, Therapie*. Ці поняття стали основою для поділу термінологічного поля «*Gastroenterologie*» на окремі мікрополя, а саме: «*Anatomische Strukturen des Gastrointestinaltrakts*», «*Erkrankungen des Gastrointestinaltrakts*», «*Diagnostik von Erkrankungen*», «*Therapie von Erkrankungen*».

Всередині мікрополів терміни поділяються на лексико-семантичні групи – сукупності близьких за змістом лексичних одиниць, пов'язаних між собою спільними семантичними ознаками. Оскільки об'єктом нашого дослідження виступає не загально вживана лексика, а терміни, ми вважаємо більш доречним найменування «терміно-семантична група», яке у своїх працях використовували Т.Ф. Троцюк та І.Ф. Стоянова. Під терміно-семантичною групою розуміємо сукупність термінологічних лексичних одиниць, об'єднаних спільною інваріантною семою [5, с. 185].

Всередині терміно-семантичної групи елементи пов'язані між собою двома типами відношень: гіперо-гіпонімії (рід – вид) та меронімії (частина – ціле).

Розглянемо детальніше лексичний склад і основні принципи структурування мікрополів в німецькомовній гастроентерологічній термінології.

I. Мікрополе «*Anatomische Strukturen des Gastrointestinaltrakts*» охоплює терміни, що позначають основні органи шлунково-кишкового тракту, їхні частини, а також травні залози і прилягаючі до них анатомічні структури. Ядро мікрополя формують лексеми *Ösophagus, Magen, Darm, Leber, Gallenblase, Pankreas*, кожна з яких є основою для творення окремої терміно-семантичної групи. Всередині груп спостерігаємо явище меронімії як відношення між частиною та цілим. Наприклад, поняття, виражені термінами *Kardia, Magengrund (Fundus), Magenkörper (Korpus), Antrum, Magenpförtner (Pylorus)* є частинами поняття *Magen (Ventriculus)*, яке асоціюється з цілим органом. Лексеми *Pankreaskopf, Pankreaskörper, Pankreasschwanz, exokrines Pankreas, endokrines Pankreas* називають частини анатомічного органу, позначуваного терміном *Pankreas*. Терміно-семантична група «*Darmteile*» з доміантою *Darm*, яка об'єднує термінологічні поняття сегментації кишечника, має більш складну структуру з трьома рівнями ієрархії (див. рис. 1.).

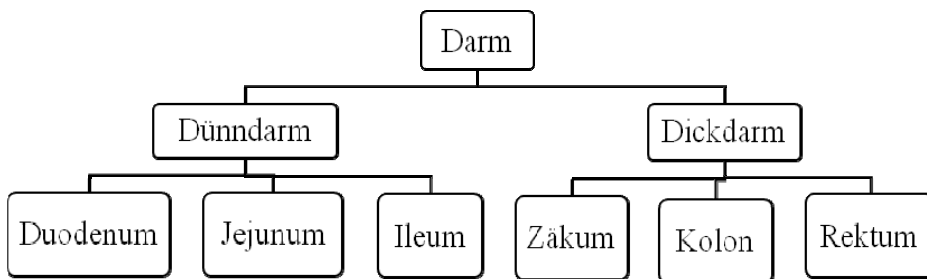

Рис. 1. Схематичне зображення терміно-семантичної групи «*Darmteile*»

II. Мікрополе «*Diagnostik von Erkrankungen*». Для терміну *Diagnostik* лексикографічні джерела фіксують таке визначення: «*zur Stellung oder Sicherung einer Diagnose erforderliche medizinische Verfahren*» [10, с. 473]. На основі змісту дефініції зараховуємо до цього поля найменування усіх методів та способів розпізнавання захворювань шлунково-кишкового тракту. Зазвичай в медицині застосовують три види діагностики: проведення анамнезу, застосування методів фізичного обстеження і лабораторно-медичних тестів. На основі цього можна виділити три основні групи термінів діагностики:

1) «*Erhebung der Anamnese*»: *Eigenanamnese, Familienanamnese, Sozialanamnese*;

2) «*körperliche Untersuchung*»: *Inspektion des Abdomens, Palpation des Abdomens, Perkussion des Abdomens, Auskultation des Abdomens, rektale Untersuchung, Pulsmessung, Blutdruckmessung, Erfassung von Symptomen, apparative diagnostische Verfahren*.

3) «*labor-medizinische Diagnostik*»: *hämatologische Diagnostik, Harnuntersuchung, Stuhldiagnostik, Serumdiagnostik, Biopsie*.

Термін *apparative diagnostische Verfahren* формує ядро окремої терміно-семантичної групи. Гіпонімами нижчого рівня виступають такі найменування, як *Endoskopie, Sonographie (Ultraschalldiagnostik), Röntgenographie, endoskopisch-radiologische Diagnostik, Endosonographie, diagnostische Laparoskopie, gastrointestinale Manometrie*. Вони позначають різні діагностичні методи в залежності від виду застосованих технічних засобів та принципу обстеження. Водночас кожен термін виражає поняття, яке є родовим для понять наступного рівня. Наприклад, гіпероніму *Endoskopie* підпорядковуються гіпоніми *Ösophagogastroduodenoskopie, Enteroskopie, Proktoskopie, Pankreoskopie, Cholangioskopie*, а критерієм диференціації цих понять є ознака локалізації обстеження.

III. Мікрополе «*Erkrankungen des Gastrointestinaltrakts*» об'єднує найменування хворіб та аномалій органів шлунково-кишкового тракту. На основі критерію походження хвороби всі терміни можна поділити на дві групи: «*angeborene Erkrankungen*» та «*erworbene Erkrankungen*». До першої групи належать лексичні одиниці, що позначають вроджені ано-

малії органів, як ось: *Gallengangatresie, Ösophagusatresie, Choledochuszyste, Pankreasektopie, Pankreasaplasie, kongentiale Pankreaszysten*. Більш чисельною є друга група, в межах якої виокремлюємо ряд терміносемантичних об'єднань, елементи яких диференціюються за ознакою «вид хвороби»: *funktionelle Erkrankungen, metabolische Erkrankungen, Entzündungskrankheiten, Ulkuskrankheiten, Tumoren*. Як приклад розглянемо семантичну групу із ключовим найменуванням *Entzündungskrankheiten*. Термін-гіперонім *Entzündungskrankheiten* виражає загальне поняття захворювань запального характеру, різновиди яких номінують гіпонімічні терміни *Gastritis, Gastroduodenitis, Kolitis, Pankreatitis, Hepatitis, Cholezystitis, Enteritis*. Інтегральна семантична ознака «запальний процес» виражена експліцитно суфіксом *-itis*. Диференційну ознаку «локалізація захворювання» експлікують кореневі терміноелементи, що позначають різні органи травної системи. Кожне із вказаних понять уточнюють гіпоніми нижчого рівня ієрархії, які актуалізують різні особливості перебігу запальних процесів певного органу. Наприклад, гіпероніму *Pankreatitis* підпорядковані гіпоніми *akute infektiöse Pankreatitis, akute biliäre Pankreatitis, medikamentöse Pankreatitis, akute alkoholbedingte Pankreatitis, alkoholbedingte chronische Pankreatitis, autoimmune Pankreatitis, obstruktive chronische Pankreatitis*. Перелічені поняття диференціюються за двома ознаками: «клінічна форма перебігу хвороби», яку виражають слова *akut – chronisch*, та «причина захворювання», яка вербалізована лексемами *infektiös, biliär, medikamentös, alkoholbedingt*. Таким чином кожна термінологічна одиниця займає своє чітко визначене місце в складній ієрархічній системі понять. Наприклад, термін *akute infektiöse Pankreatitis* належить до гіперо-гіпонімічного блоку з п'ятьма рівнями підпорядкування (див. рис. 2.):

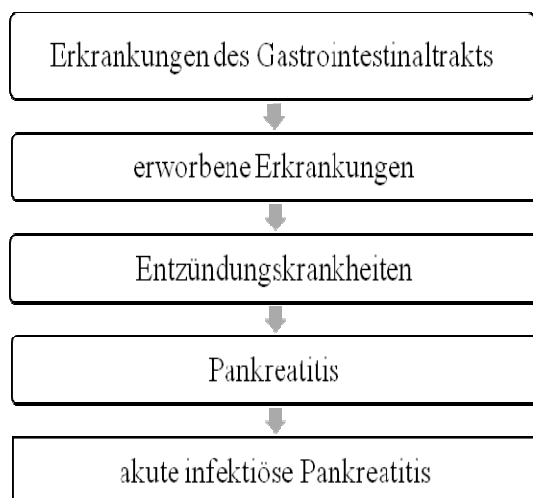

Рис. 2. Гіперо-гіпонімічний блок мікрополя «*Erkrankungen des Gastrointestinaltrakts*»

IV. Мікрополе «*Therapie von Erkrankungen*». Дефініція терміна *Therapie* – «*Behandlung von Krankheiten; umfasst alle medizinische Maßnahmen, die geeignet sind, Symptome zu lindern und Krankheiten zu heilen*» [12, с. 2076] – дає підстави зараховувати до цього поля найменування різноманітних методів та способів лікування хворіб травної системи. Зазвичай, в медицині розрізняють методи консервативної терапії (*konservative Therapie*) та методи хірургічного лікування (*chirurgische Therapie*). Поняття першої групи виражають такі терміни, як *Pharmakotherapie*, *Phytotherapie*, *gastroenterologische Diät*. Основні різновиди загального поняття *chirurgische Therapie* позначають термінологічні сполуки *endoskopische Verfahren*, *laparoskopische Verfahren* та *offene Operationsverfahren*. Для прикладу розглянемо родо-видові зв'язки всередині терміно-семантичної групи *offene Operationsverfahren*, до якої належать номінативні одиниці *Resektion*, *Ektomie*, *Plastik*. Термін *Resektion* є гіперонімом до термінів *Magenresektion*, *Kolonresektion* та *Sigmaresektion*, які в структурі своїх значень містять диференційні семи, що вказують на локалізацію оперативного втручання. Гіпонімами до *Ektomie* виступають терміни *Koloproktomie*, *Ösophagektomie* та *Cholezystektomie*, а гіпероніму *Plastik* в термінологічному полі гастроентерології підпорядковані поняття *Gastroplastik* та *Pyloroplastik*.

Отже, розглянуті мікрополя гастроентерологічної термінології мають чітку вертикальну структуру з розташуванням елементів на різних ієрархічних рівнях.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження вкотре підтверджує, що ієрархія є одним із основних принципів системної організації будь-якої термінології, зокрема і німецької медичної лексики. Кожен термін є невід'ємним елементом складної багаторівневої системи гастроентерологічних понять, у якій йому відведене чітко визначене місце. Гіперо-гіпонімічні та меронімічні відношення між елементами виконують системотворчу функцію і відіграють важливу роль в парадигматичній організації терміносистеми гастроентерології в німецькій мові. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці тезаурусу німецькомовної гастроентерологічної термінології.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 4-е, стер. Москва, 2007. 576 с.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва, 1987. 104 с.
3. Д'яков А.С. Механізм термінологічного планування. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія: збірник наук. праць. Чернівці, 1997. Вип. 15. С. 74 – 80.
4. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии. Москва, 1961. С. 46 – 54.

5. Стоянова И. О принципах построения и функционирования тезауруса отраслевой терминологии. *Intertext. Scientific journal*. Chisinau, ULIM, 2015. № 1/2 (33/34). С. 183 – 195.
6. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. *Общая терминология: вопросы теории* / отв. ред. Т.Л. Канделаки. Изд. 6-е. Москва, 2012. 248 с.
7. Шелов С.Д., Крюко Ю.И. *Понятийная структура терминологии: опыт выявления и представления*. Научно-техническая информация. 2004. Сер.2. № 5. С. 1–14.
8. DocCheck Flexikon. *Das Medizinlexikon zum Medmachen*. URL: <https://flexikon.doccheck.com/de/Gastroenterologie#> (Accessed: 15.04.2019).
9. Fluck H.-R. *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. 5. überarb. und erw. Aufl. Tübingen, Basel: Francke Verlag, 1996. 361 S.
10. Gregor M., Stremmel W. (Hrsg.). *Pschyrembel. Gastroenterologie*. 1. Aufl. Berlin: de Gruyter, 2013. 363 S.
11. Ickler T. *Die Disziplinierung der Sprache: Fachsprachen in unserer Zeit*. Tübingen: Narr, 1997. 450 S.
12. *Pschyrembel. Klinisches Wörterbuch* / hrsg. v. Pschyrembel-Redaktion. 264. überarb. Aufl. Berlin: de Gruyter, 2012. 2320 S.
13. Riemann J.F., Fischbach W., Galle P., Mössner J. *Gastroenterologie. Das komplette Referenzwerk für Klinik und Praxis*. Stuttgart: Thieme Verlag, 2010. 2077 S.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 12.03.2019 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Межовим Н. М.*

FIELD STRUCTURE OF THE TERM SYSTEM OF GASTROENTEROLOGY IN GERMAN

N. V. Bondar

Ivano-Frankivsk National Medical University

The article deals with the specifics of the systematic organization of the terminology of gastroenterology on the example of the German language. In Germanistics the specialized vocabulary of this field is investigated for the first time. The scientific interpretations of linguistic concepts "terminology", "terminological system" and "terminological field" are analyzed. The terminology of the investigated branch is represented as an ordered multilevel system of special nominative units, which is based on the systemicity of the medical concepts it denotes. The criteria for the division of the terminological field of gastroenterology into separate micro-fields and the less-lexical-semantic groups are determined. The lexical composition and principles of internal structuring of each micro-field are considered. The concept of a term-semantic group in the projection of medical terminology has been iden-

---

tified. Examples of semantic analysis of terminological units based on vocabulary definitions are given. Attention is focused on the allocation of integral and differential features of the content structure of gastroenterological names, separation of generic and species concepts of the investigated branch. The basic types of relations between the elements of the field, which belong to different levels of the hierarchy, are determined. During the linguistic analysis it was found out that the hyper-hyponymic and meronymic relations between the terms carry out a system-forming function and play an important role in the paradigmatic organization of the investigated terminology. As an example of the German-language terminology of gastroenterology, it has been proved that hierarchical relations are the basis of the systematic organization of professional titles in the medical field.

Key words: *terminology, terminological system, terminological field, term-semantic group, gastroenterology.*